

La implantació de la Guarda d'Esclaus i el manifest de 1421 a la vegueria de Cervera

Roser Salicrú Lluch

Institució Milà i Fontanals. CSIC - Barcelona

El 1413 la Cort de Barcelona aprovà disset capítols destinats a prevenir el gran nombre de fugues d'esclaus que es produïen al Principat i a protegir-ne els propietaris per mitjà de la creació d'una assegurança. L'assegurança seria gestionada per la Diputació del General i de cobrar-ne els drets i d'inscriure els esclaus se n'encarregarien, arreu de Catalunya, els diputats locals, l'àmbit de jurisdicció dels quals coincidia, sovint, amb el de les vegueries. Per assegurar-los contra fugues, els propietaris haurien de satisfer obligatòriament una quota, anual però en dues pagues semestrals, proporcional al valor o estima que atribuïssin als seus esclaus, d'un florí per cada mil sous, de manera que, si un esclau fugia, la Generalitat es faria càrrec de la seva recerca i captura i, si la recerca esdevenia infructuosa i la fuga exitosa, reemborsaria a l'amo el valor declarat. Com que hom considerava que el perill de fugues no afectava ni a les dones ni als menors de 10 anys, els amos només estarien obligats a assegurar els esclaus mascles majors de 10 anys, però, si ho volien, també podrien assegurar, voluntàriament, les esclaves i els infants¹.

Aquests capítols no es van aplicar fins al 1421, després que la Cort de Tortosa decidís posar-los en execució², però el 1422, només un any després que haguessin entrat en vigor i que la Guarda d'Esclaus, la institució encarregada de gestionar els drets de l'assegurança, s'hagués posat en marxa, el seu balanç econòmic ja era prou negatiu com perquè, sense derogar aquells primers capítols, la Cort de Barcelona hagués d'aprovar-ne set de nous que corregien aquells aspectes que, a la pràctica, s'havien mostrat massa onerosos i que feien perillar la viabilitat de la institució³. Només durant el seu primer any de vida, la

1. *Cortes de los Antiguos reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña*, Madrid, Real Academia de la Historia, vol. XI, pp. 287-295.

2. Vegeu J. MIRET I SANS, *La esclavitud en Cataluña en los últimos tiempos de la Edad Media*, "Revue Hispanique" XLI (1917), pp. 29-30 (en tiratge a part).

3. *Capitula super ordinatione sclavorum Principatus Cathalonie*, Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria (C.), registre (reg.) 2796, ff. 61v-64r. 1422, setembre, 25. Pedralbes; ed. R. SALICRÚ I LLUCH, *Dels capítols de 1413 als de 1422: un primer intent de fer viable la Guarda d'Esclaus de la Generalitat de*

Guarda d'Esclaus ja havia fet perdre a la Generalitat gairebé mil dues-centes lliures de Barcelona.

Tanmateix, malgrat el clar intent d'adequació de 1422 per fer-la rentable, any rere any la Generalitat hagué de seguir invertint grans sumes a la Guarda, que, al cap de set anys, ja havia acumulat més de 8.500 lliures de pèrdues⁴. Per això, el 1431, quan es volgué reformar, en conjunt, la Diputació del General, també s'ordenà una auditoria i un estudi de viabilitat de la Guarda d'Esclaus, cosa que acabà suposant la desaparició de la institució com a tal, tot i que es dictaren, de manera substitutòria, algunes mesures preventives contra fugues⁵.

Ja sabíem que la Guarda d'Esclaus de la Generalitat de Catalunya havia entrat en funcionament el 1421, que el primer semestre en què el pagament de la quota de l'assegurança fou obligatòria i es féu efectiva fou el de juliol de 1421 a gener de 1422 i, per un dels documents que donà a conèixer Miret i Sans, datat a Barcelona el 6 d'agost de 1421, que *la Cort General del Principat de Catalunya derrerament per lo senyor rey huy benaventuradament regnant celebrada en la ciutat de Tortosa hagués dat càrrech e comanat a nosaltres [els diputats del General de Catalunya] que metéssem en real execució los capítols que en la Cort General celebrada en lo monastir de frares prehicadors de Barchinona per lo senyor rey en Ferrando, de gloriosa memòria, foren ordonats sobre la guarda e seguretat dels sclaus e esclaves de persones poblades, heretades o stants en lo dit Principat de Catalunya*⁶. Però, fins ara, no teníem notícies concretes d'abans de 1422 sobre la implantació de la Guarda ni sobre les instruccions o ordres complementàries als capítols de 1413 que reberen els diputats locals, i l'únic manifest o llibre de comptes de la Guarda d'Esclaus que coneixíem, el de la vegueria de Barcelona del primer semestre de 1425⁷, era posterior a la reforma de 1422.

Catalunya, "Pedralbes. Revista d'Història Moderna" 13 (1993) [Actes del Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya, vol. 1], pp. 363-366 i IDEM, *Esclaus i propietaris d'esclaus a la Catalunya del segle XV. L'assegurança contra fugues*, Barcelona, CSIC, 1998, pp. 111-116. La tarifa general de l'assegurança fou augmentada un 50%, a 1,5 florins per cada mil sous de valor; doblada, a 2 florins, per als esclaus sarraïns de pell clara, tant si eren blancs com si eren llors o mulats, perquè, com que normalment eren fruit de captures d'embarcacions, acostumaven a ser mariners i sabien navegar, cosa que, combinada amb la proximitat de les seves terres d'origen i amb el color de la seva pell, que els feia confusibles amb homes cristians lliures, els de major risc de fuga; i triplicada, a 3 florins, si algun amo volia assegurar un d'aquests esclaus barbarussos blancs o llors per més de 50 lliures (vegeu-ho, més per extens, *ibidem*, pp. 357-361).

4. Cf. *Cortes...*, XVII, p. 465; vegeu-ho també a R. SALICRÚ, *Esclaus ... L'assegurança ...*, quadre 2.

5. Vegeu-ho, més en detall, a J. MIRET, *La esclavitud...*, pp. 75-84, i a R. SALICRÚ, *Esclaus ... L'assegurança ...*, pp. 51-64.

6. Notícia extreta, probablement, del *Registre d'Albarans* de la Generalitat de 1421; cf. J. MIRET, *La esclavitud...*, pp. 29-30.

7. ACA, Generalitat, Vàia, 15. Vegeu J. MIRET, *La esclavitud...*, que fou el primer en donar-ne notícia; CH. VERLINDEN, *Esclaves fugitifs et assurances en Catalogne (XIVe.-XVe. siècles)*, "Annales du Midi" 62 (1950), pp. 301-328; R. SALICRÚ i LLUCH, *Esclaus i propietaris d'esclaus a la Barcelona de 1424-1425. Una aproximació des del punt de vista sòcio-professional, dins La ciutat i el seu territori, dos mil anys d'història. III Congrés d'Història de Barcelona*, Barcelona, [Institut Municipal d'Història], 1993, vol. I, pp. 225-232; IDEM, *Propietaris d'esclaus a l'àmbit rural de la vegueria de Barcelona segons el Llibre de la Guarda de 1425. El cas del Maresme*, dins *X Sessió d'Estudis Mataronins. 20 de novembre de 1993. Comunicacions*

Ara, la localització, a Cervera, dels comptes del manifest dels propietaris d'esclaus que en aquella vila, vegueria i diputació local pagaren el dret de la Guarda el primer semestre en què fou obligatori, el de juliol de 1421 a gener de 1422⁸, ens permet no només descobrir els esclaus que hi foren inscrits pel diputat local, Ramon Bonanat, sinó també, indirectament, conèixer alguns dels capítols, per ara inèdits i pendents de localització, que foren dictats el 1421, cosa que estableix un nou estadi intermedi entre els de 1413, els de 1422 i l'aplicació, el 1425, dels de 1422.

L'arrencada de la Guarda, juliol de 1421

Encara que quedi clar que, el 1421, la Guarda d'Esclaus del Principat de Catalunya arrenqués regint-se pels capítols aprovats el 1413, la Cort de Tortosa o els diputats del General -que foren qui els enviaren als diputats locals- en dictaren uns de nous, complementaris, amb les disposicions necessàries per posar-la en funcionament.

La introducció explicativa que precedeix els comptes del manifest dels esclaus de la vegueria de Cervera de 1421 ens permet conèixer el contingut de tres d'ells.

El segon en ordre disposava, de manament dels diputats del General, que *lo honorable en Rafael Fferrer, mercader, ciutadà de Barcelona, sie cap e haze universal regiment de la dita cullita del dit dret en e per la forma dejús mencionada, és a saber, que l dit en Rafael Fferrer cuylla los dits drets per tot lo dit temps del dit un any en la dita ciutat de Barcelona e en les viles e lochs de aquella, e que tots los altres cuyllidors a açò ordenats hajan a retre compte al dit Rafael Ferrer de llurs dites cuyllites*. I tant el llibre de comptes de la vegueria de Barcelona de 1425 com les notícies de la cort de 1431 palesen que, en efecte, Rafael Ferrer fou administrador general de la Guarda durant tots aquells deu anys.

El quart capítol preveia, en canvi, que *en les viles e lochs del Principat de Cathalunya, fora e exceptades les ciutat de Barcelona e vila de Perpenyà, los dits drets sien cuyllits, exhigits e levats, per hun any, per los deputats locals ja constituïts, és a saber, per cascun deputat local en les viles, castells e lochs de sa deputació*, cosa que veurem fer, amb el manifest de 1421, al diputat local de la vegueria de Cervera, Ramon Bonanat.

presentades, Mataró, Museu Arxiu de Santa Maria - Patronat Municipal de Cultura, 1994, pp. 115-125; i IDEM, *Esclaus ... L'assegurança ...*

8. Els comptes, en un quadern de 8 folis, contenen tant les rebudes en concepte del dret de l'assegurança com les despeses fetes pel diputat local, i es conserven a l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera (AHCC), Fons Dalmases (FD), caixa 24. La troballa és mèrit del Sr. Pere Verdés i Pijuan, a qui agraeixo summament tant que m'hagi donat a conèixer i posat a l'abast el document com que no hagi tingut cap inconvenient que sigui jo qui l'estudii i editi. Per a l'edició, remeto, d'ara en endavant, a *Esclaus assegurats contra fuga a la vegueria de Cervera: el compte de la Guarda de 1421*, a la secció de "Textos i documents" d'aquesta mateixa publicació.

I, el cinquè, ordenava que *cascun deputat local haje a retre o trametre lurs comptes de tres en tres meses al dit en Rafael Fferrer de tot ço que hauran reebut e administrat per rahó de les dites lurs cuyllites dels dits drets*, cosa que, probablement, justifica la conservació del compte de 1421.

Però abans que, a la primeria de juliol de 1421, els diputats del General notifiquessin als diputats locals, o almenys al cerverí, que havien de publicar els capítols de 1413 i de posar-los en execució⁹, ja havien donat ordres per a què comencessin a rebre els manifestos dels esclaus (per bé que sense començar a cobrar el dret) i per a què, un cop llestos, els enviessin a Barcelona, probablement perquè volien que, quan hom decidís que l'assegurança entrava en vigor, cada diputat ja sabés quins eren els esclaus que hi havia a la seva jurisdicció i pogués cobrar el dret als propietaris sense haver d'iniciar, llavors, la recerca i el cens dels esclaus.

Gràcies a una carta que, a la darrerria d'abril de 1421, els diputats de Barcelona adreçaren al de Cervera, Ramon Bonanat, en resposta a una de seva, sabem que aleshores ja s'havien donat ordres de fer publicar *la crida dels esclaus* que posava en coneixement de tothom l'obligatorietat d'assegurar-los, crida que incorporava, a més, la publicació dels capítols de la Guarda de 1413. De les despeses derivades d'aquestes crides, els diputats locals havien de fer-ne arribar un compte detallat per menut a Barcelona, on els serien immediatament reemborsades.

En rebre les ordres, però, el diputat de Cervera, Ramon Bonanat, havia tingut dubtes sobre què havia de fer exactament a més de publicar la crida i els capítols i, per aclarir-los, escrigué una carta consultòria a la Diputació del General.

El 26 d'abril, els diputats de Barcelona ja la hi contestaren, *meravellats del dubte que-ns fets sobre les paraules scrites e mencionades en los capítols ordonats sobre la seguretat dels dits sclaus, car nosaltres no-us havem encara donat càrrech que vós hajats a veure sobre los dits capítols*. Si llegia bé la carta que havia rebut, li deien, ja veuria que *tan solament havets càrrech de fer publicar la crida (...) e a present no-us havem dat altra càrrech e vós no deuriets curar de pus*. És a dir, no havia pas de procedir, encara, a recaptar el dret ni a assegurar els esclaus, tot i que sí que havia de fer-los inscriure en un quadern amb allò que preveien els capítols de 1413, *ço és, lo nom del senyor del sclau e lo nom del sclau e la edat e nació e lo preu per lo qual lo dit senyor del sclau stimarà aquell, sens exhigir a present algun dret*¹⁰.

El diputat local de la vila i vegueria de Camprodon, Bernat Molina, també tingué dubtes semblants i els diputats hagueren de remarcar-li que *nosaltres no-us havem scrit sinó que feéssets publicar les crides que-us havem trameses e*

9. La data de la carta, 10 de juliol, és mencionada a la introducció dels comptes de Cervera, però la lletra no apareix registrada al llibre de correspondència de la Generalitat corresponent a aquell any (ACA, Generalitat (G), N-639).

10. ACA, G, N-639, f. 89v. 1421, abril, 26. Barcelona; cf. R. SALICRÚ, *Esclaus ... L'assegurança ...*, p. 26.

que prenguéssets lo manifest dels sclaus e aquell nos tramettéssets, no pas que metéssets los dits sclaus en guarda ni que prenguéssets lo dret constituït per la dita guarda. Però Molina no només fou reprès pel fet d'haver volgut ultrapassar les atribucions que li havien estat conferides, sinó també perquè, a criteri dels diputats, havia fet excessives despeses per publicar la crida i elaborar el manifest, ja que, sense que fos estrictament necessari, havia anat a Sant Joan de les Abadesses, a Ripoll i a Olot per rebre'l personalment; en conseqüència, la despesa li fou rebaixada. A més, els diputats també consideraren igualment abusiu que hagués enviat un correu a Barcelona exclusivament per lliurar-los un plec de cartes, ja que estaven convençuts que podria haver-ne donat càrrec a qualsevol persona que hagués hagut d'anar, per afers propis, fins a la ciutat.

Per davant de tot, però, els dubtes del diputat de Camprodon ens mostren que, de moment, ni tan sols els diputats locals tenien encara massa clar quines serien les atribucions de la Guarda, perquè ell mateix havia hagut de consultar la conducta que havia d'adoptar respecte a un esclau fugitiu que s'havia refugiat en un molí i que havia comès algun crim, ja que no sabia si li corresponia actuar-hi. Des de Barcelona hagueren d'aclarir-li que eren el rei i els seus oficials, i no pas els diputats de Catalunya, els qui havien de castigar l'esclau, ja que la seguretat i guarda en què el General tenia els esclaus era *tan solament de fuyta e no pas de furta o de fer altres malificis, e açò podets vós veure en los capítols ordonats sobre la dita Guarda inserts en la primera crida que-us trametem*¹¹.

Si a Cervera i a Camprodon només hi hagué dubtes, a Montblanc, en canvi, el diputat local, el jurista Andreu Contijoch, anà molt més enllà; i, a més, amb reincidència, perquè ja havia fet el mateix el 1413¹².

Seguint les instruccions dels diputats, Contijoch havia fet publicar les crides sobre la guarda i seguretat dels esclaus del Principat i, després de la publicació, tal com pertocava, havia començat a prendre el manifest dels esclaus. Però, aquí, s'havia excedit, perquè fins i tot havia començat a recaptar *lo dret ordonat sobre la dita guarda e mèses los dits sclaus manifestats en la dita guarda.* En conseqüència, rebé ordres severes de Barcelona no només de restituir, immediatament, als amos o mestresses dels esclaus, tot allò que n'hagués rebut en concepte de dret, sinó també de notificar-los ben clarament que els esclaus no eren pas, encara, a la Guarda, *e que, com hi sien, que bé los serà intimat.* Evidentment, els diputats no li estalviaren pas un bon discurs admonitori, on l'advertien que *mettre sclaus en semblant guarda no-s fa axí de leuger, car bé veets vós que tots los passos e ports marítics e de la terra se han primer*

11. ACA, G, N-629, f. 97r-v. 1421, maig, 30. Barcelona; cf. *Ibidem*, pp.26-27.

12. El 1413, encara que, al capdavant, la Guarda no s'hagués acabat posant en funcionament, hom també ja havia fet publicar crides i rebre manifestos sense cobrar el dret de l'assegurança i, com ara, això havia provocat alguns malentesos. Però tant el 1413 com el 1421, l'únic diputat local que gosà, efectivament, començar a cobrar l'assegurança fou Andreu Contijoch; per a la seva actuació el 1413, ACA, G, N-636, ff. 46v i 55v-56r. 1414, juny, 16 i juliol 7. Barcelona; cf. *Ibidem*, pp.23-24.

*stablir de bones persones allí constituïdes per la dita guarda, car en altra manera tants esclaus se perdrien com se'n volrien anar, i on l'amenaçaven que, si no rectificava, només ell seria fet responsable dels danys, sobretot econòmics, que poguessin derivar-se de possibles fugues: E axí, provehitis a açò que de més havets procehit car, si dan s'i sdevenia, comptaries a vós*¹³.

Si tot això era conseqüència de les ordres donades, per l'abril, de publicar els capítols i de començar a rebre els manifestos, les ordres per posar en execució la Guarda, és a dir, per començar a recaptar el dret de l'assegurança, foren donades, com hem dit, el 10 de juliol de 1421.

Però la carta que ho notificava no arribà a Cervera, juntament amb els capítols de 1421 i una crida, fins al dia 25 d'aquell mateix mes i, a més, al vespre, *en hora de completa, quasi en hora del sol post*. La carta ordenava a Bonanat *que, encontinent, faés publicar la dita crida per los lochs costumats de ma cuyllita o dels lochs en los quals són stat constituït e ordenat cuyllidor dels dessús dits drets, e a què après cuyllís los dits drets e altres coses segons forma e tenor de la premencionada llur letra* [dels diputats de Barcelona].

Per això, l'endemà mateix, el dissabte 26 de juliol, Ramon Bonanat ja féu publicar solemnement la crida als llocs habituals de Cervera, comprà un llibre a un botiguer de la vila, Bernat Desclergue, per tal de poder-hi *scriure les dates e reebudes e los noms los esclaus e dels senyors d'aquells segons forma e tenor de la dessús mencionada letra dels dits senyors deputats*, i començà a cobrar els drets de l'assegurança.

La crida deia explícitament que el 26 de juliol tothom ja hauria d'haver denunciat els seus esclaus i d'haver pagat el primer semestre del dret o primera meitat de la quota de l'assegurança, sota pena de 100 sous per esclau, que hauria de posar-se immediatament en execució. Però, com que no havia arribat a Cervera fins al vespre anterior, *e fos impossible la dita crida e coses en aquella contengudes poguessen ésser servades e complides segons lur sèria e tenor*, Bonanat decidí enviar una carta consultòria a Barcelona per saber què havia de fer. Així, el dilluns següent, 28 de juliol, hi trameté Joan Roca, un sabater de Cervera, que el 2 d'agost ja n'havia tornat. I, encara que no sapiguem exactament quina fou la resposta dels diputats, és evident que accediren a prorrogar el termini d'inscripció dels esclaus i de pagament del dret, les rebudes del qual s'allarguen del 26 de juliol al 2 de setembre; després, el 28 de setembre, encara hi ha una entrada, però correspon a un esclau nou, acabat d'adquirir a Lleida, que calia donar d'alta.

De fet, Bonanat no envià als batlles de les diverses viles on li pertocava recaptar els drets de l'assegurança l'ordre de fer publicar la crida i els capítols fins després que, el 2 d'agost, hagués rebut la resposta de Barcelona amb Joan Roca. L'ordre anava destinada als batlles de les viles dels Prats de Rei, Calaf, Cardona, Solsona, Guissona, Sanaüja, Ponts, Santa Coloma de Queralt i Agramunt. I, només aquí, a Agramunt, hom hi posà objeccions d'alguna mena,

13. ACA, G, N-639, ff. 97v-98r. 1421, maig, 31. Barcelona; cf. *ibidem*, pp.27-28.

cosa que obligà el missatger, el cerverí Macià de Santa Maria, a enviar a Bonanat, des d'allí, un altre missatger, Joan Oromir.

Esclaus assegurats i propietaris d'esclaus a la vegueria de Cervera en el segon semestre de 1421

Els comptes de Ramon Bonanat del primer semestre de 1421 assenyalen que a la vegueria de Cervera hi foren assegurats 39 esclaus, tots ells mascles, tot i que també ens permeten saber que, almenys el donzell Galceran Sacosta, de Sanaüja, tenia una esclava, mora, mare dels dos esclaus que assegurà.

Per bé que, com ja he dit, l'assegurança d'esclaus només fos obligatòria per als homes, a la vegueria de Barcelona, entre 1424 i 1425, a l'entorn de l'1% dels esclaus assegurats foren dones: en el segon semestre de 1424, s'hi asseguraren voluntàriament 22 esclaves, un 1,3% de dones del total de 1.669 esclaus assegurats; i, de la mateixa manera, en el primer semestre de 1425, també s'hi asseguraren, enfront de 1.466 homes, 11 dones, un 0,75% del total de 1.477 esclaus assegurats. Tanmateix, gairebé tots els propietaris d'esclaves assegurades eren de Barcelona mateix, no pas de la resta de la vegueria¹⁴.

Hom coincideix a considerar que, a les societats mediterrànies occidentals baix-medievales, el nombre de dones esclaves sempre era molt superior al d'homes, tot i que no pas sempre tan aclaparador com en el cas de Gènova, on la població servil era quasi exclusivament femenina i la masculina -encara que la proporció home/dona pogués oscil·lar depenent de la procedència dels esclaus¹⁵- només excepcionalment arribava a representar una quarta part del total¹⁶. A casa nostra, en canvi, el màxim estudiós de l'esclavitud baix-medieval, Charles Verlinden, calculà que la proporció de dones esclaves respecte al nombre d'homes esclaus podia considerar-se, mitjanament, d'1,5 dones per home; però, justament a la primera meitat del segle XV que ens ocupa, Verlinden alçava les xifres fins a 3:1 o 2,5:1¹⁷.

14. Les dades que fan referència al llibre de comptes de la vegueria de Barcelona de 1425 les extrec del meu estudi *Esclaus ... L'assegurança ...*, tot i que algunes ja havien quedat recollides a *Esclaus...Una aproximació ...*

15. 1 home / 4 dones pels turcs, cas considerat excepcional; 1 home / 8 dones pels albanesos; 1 home / 28 dones pels bosnians; 1 home / 11 dones pels búlgars i grecs; 1 home / 6 dones pels circassians; cf. D. GIOFFRÈ, *Il mercato degli schiavi a Genova nel secolo XV*, Gènova, Fratelli Bozzi, 1971, p. 51.

16. Si bé la mitjana del segle XV és d'un 13,6% d'homes enfront d'un 86,4% de dones, les dades de 1458 assenyalen només un 2,6% d'homes enfront d'un 97,5 de dones, mentre que el 1449 són, respectivament, un 8,5% i un 91,5% i, el 1413, en canvi, a l'inici de segle, un 28,2% i un 71,8% (cf. *ibidem*, p. 79). Això fa que la promiscuïtat, alliberament i integració de les esclaves a la societat genovesa sigui un fet particularment destacable; vegeu, en aquest sentit, G. PISTARINO, *Tru liberi e schiave a Genova nel Quattrocento*, "Anuario de Estudios Medievales" I (1964), pp. 353-374, i també L. TRIA, *La schiavitù in Liguria (ricerche e documenti)*, "Atti della Società Ligure di Storia Patria" LXX (1947).

17. Per al segle XV, les dades que dona són de 1:3 el 1411, 1:2,66 el 1424, 1:2,5 el 1441, 1:1 el 1442 i 1:2,5 el 1445; cf. CH. VERLINDEN, *L'esclavage dans l'Europe médiévale*, vol. I, *Péninsule Ibérique - France*, Bruges, De Tempel, 1955, p. 453.

Per tant, si donem per vàlides aquestes dades, que estudis més puntuals no fan sinó corroborar¹⁸, hauríem de suposar que, a la vegueria de Cervera, podria haver-hi, com a mínim, a més d'aquests 39 esclaus mascles, entre una seixantena (1,5:1) i un centenar (2,5:1) o un centenar llarg (3:1) de dones esclaves, de manera que el total de la població esclava podria ser d'entre un centenar i un centenar i mig de persones.

A la dada de 39 mascles que aporten els comptes de l'assegurança se li podrien fer, certament, objeccions, però és evident que pot considerar-se vàlida si més no com a indicativa d'una quantitat mínima innegable d'esclaus mascles que difícilment seria assolible a partir d'altres fonts documentals i que, a més, crec que podem valorar com a prou fiable.

Fiable, en primer lloc, perquè encara que, en el fons, la nostra sigui una mena de font equiparable a una font fiscal i que, en conseqüència, poguéssim pensar en intents d'evadir el pagament de l'assegurança obligatòria¹⁹, no hem de perdre de vista que els promotors de la creació de la Guarda foren els mateixos propietaris d'esclaus, que eren també, per tant, els primers interessats en pagar-la per tenir, d'aquesta manera, la seguretat que, si perdien l'esclau, almenys podrien recuperar la inversió. I, de fet, crec que així ho demostra el mateix fracàs financer de la Guarda a causa de l'excessiu nombre de fugues exitoses i de la incapacitat de la institució de pagar, amb els propis ingressos, el preu de tots els fugitius, cosa que pot llegir-se com una mostra de què l'excessiva confiança que els propietaris pogueren dipositar en l'assegurança podria haver-los induït a alleugerir la vigilància dels propis esclaus i haver acabat potenciant, per tant, indirectament, les fugues.

En segon lloc, penso que la fiabilitat de les dades també ve donada pel fet que, en un àmbit com la vegueria de Cervera, on el ventall dels possibles propietaris d'esclaus quedava molt reduït, sembla evident que tothom havia de saber, i per tant també els oficials de cada vila o lloc, qui posseïa un esclau, de manera que, encara que haguessin volgut, els amos difícilment haurien pogut

18. Així, R. GINEBRA I MOLINS, *Esclavitud a Vic (1401-1405)*, "Ausa" XV, 128-129 (1992), pp. 111-138, localitza 25 dones i 14 homes (64% i 36%, aproximadament 1,8:1); i J. AURELL I CARDONA, *Els mercaders catalans al quatre-cents*, Lleida, Pagès Editors, 1996, p. 58, una proporció semblant, 23 dones i 15 homes (60% i 40%, un 1,5:1 quasi exacte) en 70 inventaris de mercaders de 1370 a 1470. D. SANCHO I MARTÍNEZ, *La esclavitud en Barcelona en los umbrales de la Edad Moderna*, "Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos" VII (1979), pp. 193-270, entre 1390 i 1509 troba 92 dones i 79 homes (54% i 46%, a l'entorn de només 1,2:1).

19. Sembla, tanmateix, que, més que d'intents d'evasió, cal parlar, en tot cas, d'endarreriments o deutes en el pagament de les quotes, i no pas, justament, almenys a la vegueria de Barcelona, per part dels sectors més desfavorits, per a qui l'adquisició d'un esclau havia de representar un gran esforç i la fuga una pèrdua molt més considerable. J. MIRET, *La esclavitud...*, p. 103, presenta un *Memorial de aquells qui deuen al General de Catalunya diverses pagues per los lurs esclaus que han e de diverses anys en la Ciutat e vegueria de Barchinona* que recull 26 deutors -majoritàriament del braç militar (cavallers, donzells) però amb alguns eclesiàstics (l'abat de Ripoll, un prevere)- que havien deixat de pagar l'assegurança durant un bon grapat d'anys (nou anys, vuit i mig, i successivament fins a dos anys). El principal morós era mossèn Ramon de Torrelles, senyor de Rubí, que devia nou anys, però era seguit, per exemple, de cavallers com mossèn Arnau de Vilademany, mossèn Joan de Corbera, mossèn Pere de Sentmenat, mossèn Jaume de Tagamanent, mossèn Huguet de Vilafranca o Isabel, vídua de mossèn Guillem de Cartellà.

escapolir-se de declarar-los, cosa que, potser en una gran ciutat com Barcelona, on l'esclau, encara que fos un bé de luxe, podia estar a l'abast de gentes de tots els estaments socials²⁰, podria haver passat més per desapercebuda.

I, en darrer terme, la contraposició dels 39 esclaus assegurats a la vegueria de Cervera el 1421 amb els 36 que s'hi asseguraren el 1431 -segons consta a les dades de l'auditoria feta per ordre de la Cort²¹- no fa també sinó validar la xifra i ens permet corroborar, en conseqüència, que, en efecte, al tombant del primer quart del segle XV, a la vegueria de Cervera hi havia a l'entorn d'una quarantena d'esclaus mascles adults.

Perquè, això sí, hem de recordar que es tracta de mascles adults, és a dir, d'esclaus en el que podríem considerar edat de ple rendiment laboral, puix que l'assegurança no era pas obligatòria per als menors de 10 anys. I, si pel que fa a la quantitat relativa d'esclaus i esclaves podem establir uns càlculs aproximats, no podem pas fer el mateix pel que fa als infants menors de 10 anys, que majoritàriament devien ser fills d'esclaves, és a dir, esclaus ja nascuts en captivitat i que, abans d'arribar a aquesta edat, difícilment devien canviar d'amos²².

Aprofitant les dades que ens aporta l'informe de 1431 sobre la quantitat d'esclaus que aquell any foren assegurats al Principat, podem afegir que la vila i vegueria de Cervera se situen, aleshores, en el cinquè lloc del total de quinze vegueries o diputacions locals catalanes en què era dividit el Principat de cara a la recaptació del dret dels esclaus. I, tal com pot apreciar-se en el quadre adjunt, Cervera només tenia per davant, per una banda, les dues principals ciutats catalanes amb les respectives i corresponents divisions administratives (Barcelona ciutat amb la seva vegueria, incloent-hi el Vallès, i la vila de Perpinyà amb el bisbat d'Elna) i, per una altra banda, tant la ciutat i el bisbat de Girona (que doblaven folgadoament el nombre d'esclaus que hi havia a Perpinyà) com, ja a molta més distància (però, quantitativament, quasi de manera equiparable a la vegueria de Cervera), la vila de Castelló i el comtat d'Empúries.

Esclaus assegurats al Principat de Catalunya el 1431

Ciutat i vegueria de Barcelona	1225
Ciutat i bisbat de Girona	186

20. Vegeu, en aquest sentit, R. SALICRÚ, *Esclaus...L'assegurança...*, pp. 80-85, i també les dades sobre venedors i compradors que presenta D. SANCHO, *La esclavitud...*, pp. 206-212 i 251.

21. Cf. *Cortes...*, XVIII, p. 22-23. Vegeu-ho també en el quadre que segueix.

22. En aquest aspecte és quasi impossible establir comparacions amb els estudis sobre Catalunya. D. SANCHO, *La esclavitud...*, p. 215, troba, a Barcelona, un 7% d'esclaus menors de 12 anys, però no hi estableix diferències de sexe; a Vic, R. GINEBRA, *Esclavitud...*, p. 122, parla d'un sol menor de 10 anys, que té mesos, sobre 19 casos en què consta l'edat, cosa que equivaldria a un 5%, però tampoc no hi ha diferències de sexe; finalment, J. AURELL, *Els mercaders...*, p. 58, sí que estableix diferències de sexe però situa el tall d'edat als 14 anys; així, representaria que de 38 esclaus, 7 eren esclaus menors de 14 anys (18%) i 6 esclaves menors de la mateixa edat (16%); en total, serien 13 de 38 esclaus menors de 14 anys (34%), o un 46% dels 15 homes i un 26% de les 23 dones.

Vila de Perpinyà i bisbat d'Elna	83
Vila de Castelló i comtat d'Empúries	40
Vila i vegueria de Cervera	36
Vila i vegueria de Vilafranca del Penedès	32
Ciutat i Camp de Tarragona	30
Vila i vegueria de Montblanc	28
Ciutat i vegueria de Lleida	20
Ciutat de Vic i vegueria d'Osona	16
Ciutat i vegueria de Tortosa	16
Vila i vegueria de Camprodon	15
Ciutat i vegueria de Manresa	14
Vila i vegueria de Berga	12
Vila i vegueria de Tàrraga	6
TOTAL	1759*

FONT: *Sumament fet dels esclaus atrobats vuy en la ciutat e vegueria de Barchinona e en les Deputacions lochals del Principat de Cathalunya, los quals són en guarda e seguretat del General del dit Principat, e d'açò a què munta lo dret qui-s paga per aquells cascun any, dins Cortes...*, XVIII, pp. 22-23.

*Per un error en la transcripció de les dades o per error en la suma a l'original, *Cortes...*, XVIII, p. 23, diu 1748 en lloc de 1759.

39 esclaus mascles assegurats no significa pas, però, 39 propietaris, perquè, com pot apreciar-se en el quadre final, alguns d'ells en tenien i asseguraren més d'un. En una sola ocasió, la de l'honorable Francesc Cardona, de la vila de Cardona, un mateix amo assegurà tres esclaus, encara que fos a través de procurador, el notari de Cervera Mateu Cornellana. I, en sis casos més, trobem altres propietaris que asseguraren dos esclaus cadascun: Pere Palau, de més dies, de la vila de Cervera; l'honorable Montserrat Galceran de Sentmenat, a través del seu procurador Bartomeu Calders; l'honrat Pere de Roqueta, de menys dies, mercader de la vila de Cervera; l'honorable Gaspar de Casaldàguila, a través del seu procurador, Joan Perelló, de la vila de Ponts; l'honorable mossèn Bernat de Peramola, cavaller, senyor del lloc de Peramola,

a través del seu procurador, Pere de Llobera, del lloc d'Ossó de Sió; i l'honorable Galceran Sacosta, donzell, domiciliat a la vila de Sanauja, per mans d'en Guillem Porta, especier de la vila de Cervera. Foren, per tant, 31 propietaris que asseguraren 39 esclaus. I el que sí cal remarcar és, en tot cas, que no hi hagi cap propietària.

Encara que gairebé la meitat dels amos fossin de Cervera o hi estiguessin domiciliats i, segurament, tinguessin allí els esclaus que declararen, de propietaris d'esclaus en trobem de repartits una mica per tot arreu: els Prats del Rei, Pierola, Castellfollit de Riubregós, Figuerola, Copons, Ponts, Biure, Peramola o Ossó de Sió, Meià, Boixadors, Guissona, Pinós de Solsonès, Cardona, Porquerisses, Sanauja...

Qui són, però, aquests propietaris? Són, quasi exclusivament, del braç militar, nobles o membres de la petita noblesa, cavallers i donzells, però també ciutadans o burgesos enriquits, algun jurista, algun mercader... Seria interessant de fer un estudi detallat, un per un, de cadascun d'aquests propietaris; però només la seva enumeració ja posa de manifest significatives diferències entre llur idenditat i la dels propietaris d'esclaus d'altres àmbits com poden ser la ciutat de Barcelona pròpiament dita, en primer lloc, la ciutat de Vic, en segon lloc, i l'àmbit rural proper i sota influència de Barcelona, és a dir, la resta de la seva vegueria, en tercer lloc.

A Barcelona, i a les grans ciutats, ja ho hem dit, els propietaris d'esclaus podien ser de tot el ventall de categories socials i professionals: pescadors i hortolans, massips i barquers, tota mena d'artesans, mercaders, metges, juristes, notaris, funcionaris reials, nobles, eclesiàstics, institucions monàstiques... I, encara que tots aquests darrers, en funció de la seva riquesa i categoria social, fossin els que posseïssin un major nombre d'esclaus per propietari, el gruix de la població esclava quedava en mans d'artesans i mercaders²³.

La ciutat de Vic també reflecteix, encara que en menor escala, tot l'espectre social, des de nobles i donzells a juristes i notaris, des d'apotecaris i mercaders a menestals i pagesos benestants, sense oblidar religiosos i eclesiàstics però deixant de banda, això sí, el clergat rural²⁴.

En canvi, dins de la mateixa vegueria de Barcelona però ja fora de la ciutat, el panorama canviava per complet. Perquè, fora ciutat (tot i que, malauradament, el llibre de comptes de la Guarda moltes vegades no ens donés a conèixer l'activitat del propietari exceptuant-ne casos significatius com el dels hostalers de Montcada, de Molins de Rei o de Sant Cugat del Vallès, del fomer de Sant Boi de Llobregat, dels carnisers de Sant Vicenç de Cervelló, d'un vidrier de Martorell, d'un sastre de Sabadell o d'un notari d'Olesa), els propietaris d'esclaus eren, igual que a la vegueria de Cervera, en bona part nobles, cavallers i donzells, o ciutadans establerts o amb propietats a les

23. Vegeu els quadres publicats a R. SALICRÚ, *Esclaus... L'assegurança ...* i també les dades sobre venedors i compradors d'esclaus que dona D. SANCHO, *La esclavitud...*, pp. 206-212 i 251.

24. Vegeu R. GINEBRA, *Esclavitud...*, pp. 116-119.

rodalies de la gran ciutat o, fins i tot, en algun cas, probablement també pagesos benestants d'aquelles contrades que es podien permetre adquirir i mantenir un esclau, però no pas artesans i menestrals. I, significativament, a diferència que a la vegueria de Cervera, una bona part dels propietaris eren eclesiàstics o membres d'institucions eclesiàstiques (monestirs, monjos, monges, abadesses...) i, fins i tot, preveres i rectors, membres del clergat parroquial, cosa que, en canvi, com hem dit, no succeïa pas a Vic.

Aquí, en el si del clergat, és on trobem la principal diferència entre les terres que ens ocupen i les de la vegueria de Barcelona, perquè l'absència d'institucions eclesiàstiques i monàstiques destacades redueix quasi al no res la significació o la representativitat del braç eclesiàstic com a propietari d'esclaus. Mentre que, a la vegueria de Cervera, l'únic dels 39 esclaus en mans d'eclesiàstics, o l'únic dels 31 propietaris que és eclesiàstic, és un prevere i canonge de Guissona, Bernat Totzo, podem dir, només a tall de comparació, que, a l'entorn de 1424-25, a la zona del Maresme que pertanyia al bisbat i vegueria de Barcelona, un àmbit geogràficament més reduït que la vegueria de Cervera però equivalent pel que fa al nombre d'esclaus que hi havia assegurats (35 en lloc de 39), hi trobem una diferència significativa: deu d'aquests trenta-cinc esclaus foren assegurats per la Cartoixa de Montalegre i dos més eren del seu prior, és a dir, una tercera part dels esclaus eren en mans de l'església²⁵.

Afortunadament, i a diferència del llibre de comptes de la Guarda de la vegueria de Barcelona del primer semestre de 1425, que de l'esclau només ens en diu el nom i l'estimació, però no l'edat ni la procedència, el diputat local de Cervera, Ramon Bonanat, més meticulós, seguí al peu de la lletra les instruccions rebudes de Barcelona i, de cadascun dels esclaus, n'anotà allò que pertocava, és a dir, *lo nom (...) e la edat e nació e lo preu per lo qual lo dit senyor del sclau stimarà aquell*²⁶.

Gràcies a això sabem que la majoria d'esclaus assegurats, 18 dels 39 (un 46,1%) tenien entre 11 i 20 anys; que 14 més (un 35,9%) tenien entre 20 i 30 anys; que tres (un 7,7%) tenien entre 35 i 40 anys; i que els quatre restants (un 10,2%) en tenien entre 40 i 50. Per tant, la gran majoria d'aquests esclaus (un 82%, més de 4/5 parts) eren esclaus joves, de fins a trenta anys, i només a l'entorn d'una cinquena part del total, sense arribar-hi (un 17,9%), superava aquesta edat²⁷.

Les edats expressades són sempre, però, aproximades o orientatives, perquè, sense excepció, van acompanyades de l'expressió *poch més, poch menys*; i, moltes vegades, hom fins i tot dóna un marge d'edat d'entre un i cinc anys (esclau d'edat de vint-i-cinc a trenta anys, de vint a vint-i-dos, etc.) i àdhuc, en una ocasió, de deu anys (esclau *de edat de quaranta en cinquanta anys*). Tanmateix, és evident que les oscil·lacions d'anys són menors com més

25. Vegeu-ho, més per extens, a R. SALICRÚ, *Propietaris d'esclaus...*

26. ACA, G, N-639, f. 89v. 1421, abril, 26. Barcelona.

27. D. SANCHO, *La esclavitud...*, p. 215, situa, de manera semblant, a l'entorn d'un 75% dels esclaus entre els 12 i els 35 anys.

jove és l'esclau, probablement perquè com més proper a la infantesa era en el moment de l'adquisició més fàcil devia resultar determinar-ne l'edat i, després, sumar-li els anys passats en mans d'un mateix propietari, just el contrari d'allò que devia succeir com més vell era, tal com s'aprecia en el cas del més vell de tots, el sard anomenat Nicolau en poder d'Asbert de Vilafranca, i l'edat del qual només sabem que podia oscil·lar entre els quaranta i els cinquanta anys.

Pel que fa a l'estimació o valor atribuït a l'esclau, les dades no permeten establir gaire hipòtesis, perquè, si bé és cert que només entre els dos grups d'edat d'esclaus més nombrosos i més joves trobem esclaus valorats a 70 lliures, també ho és que únicament entre els més joves hi ha esclaus estimats a només 25 lliures (i no pas, precisament, només en el cas dels més petits) i que, a més, dels set esclaus que superen els trenta anys només n'hi ha un que baixi de les cinquanta lliures²⁸.

La majoria d'esclaus, dinou, és a dir, la meitat, són estimats a cinquanta lliures i, per tant, podríem considerar que aquest és el preu *estàndard*, ja que és el que domina en tots els grups d'edat. ¿Podria ser també, majoritàriament, el preu de compra, i que els esclaus fossin assegurats en funció d'allò que n'haguessin pagat els amos en adquirir-los i, per tant, d'allò que, en cas de pèrdua fugitiva, els permetria substituir-los per un altre? Probablement, almenys fins que no entraren en vigor les ordinations de 1422²⁹ que, sens dubte, influïren en les estimacions.

Perquè, des de 1422, els esclaus mascles, adults i sans d'entre 10 i 50 anys no pogueren estimar-se a menys de 40 lliures ni a més de 75, i els moros blancs i llors no pogueren estimar-se a més de 60 lliures, tot i que si sobrepassaven les 50 ja havien de pagar 3 florins per milenar de sous de valor en lloc de 2. Això explica que, a Barcelona i a la vegueria de Barcelona, entre 1424 i 1425, el valor més *estàndard* d'estimació dels esclaus assegurats fossin 25 lliures (549 individus), seguit, però a distància, de la valoració en 40 lliures (401 individus) i de la valoració en 50 (303 individus). Perquè, com és lògic, molts dels propietaris d'esclaus no moros els estimaven al nivell més baix permès, 40 lliures; quan podien o volien valorar-los més, els estimaven, habitualment, en 50 lliures, tot i que n'hi hagi força de valorats entre les 55 i les 65; i quan volien o podien valorar-los menys perquè ja ultrapassaven els cinquanta anys (en el cas, és clar, d'esclaus no barbarescos), l'estimació era de 25 lliures, la mateixa

28. D. SANCHO, *La esclavitud...*, pp. 216-217, observa una íntima relació entre edat i preu. R. GINEBRA, *Esclavitud...*, pp. 123-124, també l'entreveu però, en canvi, diu que no sembla haver-hi una relació directa significativa entre sexe i preu ni entre raça i preu.

29. Mesclant, és clar, sexe, raça, origen i edat, R. GINEBRA, *Esclavitud...*, p. 124, pot establir, a l'entorn de les 40 lliures, el preu mitjà dels 26 esclaus de qui el coneix. Pel que fa a D. SANCHO, *La esclavitud...*, també estableix una mitjana global al mateix nivell, però en seccionar els preus per dècades defineix una corba que descriu un ascens entre 1390 i 1440, però amb una lleugera depressió cap a 1430. Així, entre 1390 i 1400, el preu mitjà serien 33,6 lliures; entre 1400 i 1410, 38,2 lliures; entre 1410 i 1420, 52,7 lliures; i entre 1420 i 1430, 46,5 lliures, coincidint amb les dades de la vegueria de Cervera però no, i tot seguit veurem per quins motius, amb les de la vegueria de Barcelona de tres o quatre anys després, més a la baixa.

que, uniformement, es donà a tots els esclaus blancs i llors³⁰. Fins a 75 lliures i per sota de les 40, a excepció del nivell de les 25, foren poquíssims els esclaus assegurats.

L'origen, raça, color o *nació*, tal com ho anomenen les fonts, tampoc no semblen influir en la valoració de l'esclau de cara a l'assegurança, perquè, de la mateixa manera que podem dir-ho respecte als grups d'edat, respecte als grups d'origen a tot arreu també hi trobem de tot, amb predomini sempre, és clar, del valor majoritari de 50 lliures. Ara bé, sí que podem dir que, únicament entre els esclaus sarraïns (però potser perquè són, de lluny, i com veurem tot seguit, els més nombrosos) hi trobem estimacions superiors a les 50 lliures. Ni el búlgar, ni el parell de tàrtars, ni els dos esclaus nascuts a Catalunya, ni els dos fills d'una esclava sarraïna, ni, especialment, cap dels vuit esclaus sards, són assegurats per més de 50 lliures.

Els únics comportaments diferenciats i atribuïbles a les característiques particulars d'algun dels esclaus els podem observar o intuir quan un mateix amo assegura més d'un esclau. Cinc dels propietaris que tenen més d'un esclau els asseguren a tots pel mateix valor, encara que siguin esclaus d'edats i procedències diverses; és el cas, per exemple, dels esclaus de Pere Palau, de Montserrat Galceran de Sentmenat, de Gaspar de Casaldàguila, de Bernat de Peramola o de Francesc Cardona, tot i que entre ells hi hagi qui valora els esclaus a l'alça (Casaldàguila, a 70 lliures, o Palau, a 60) i qui, en canvi, fa tot el contrari (Peramola, a 30 lliures). En canvi, en el cas dels esclaus de Pere de Roqueta i de Galceran Sacosta és obvi que les estimacions s'adeqüen, per motius que ens escapen, a les característiques de cadascun dels esclaus, que són assegurats en funció del coneixement personal i directe que els amos tenen de cadascun d'ells. És l'explicació més lògica per al fet que, a diferència de la resta de propietaris de més d'un esclau, Pere de Roqueta estimi el seu esclau tàrtar, blanc, d'uns quinze a divuit anys, en 50 lliures, i que, en canvi, estimi un moro llor de tendra edat, de només dotze anys, a 40 lliures; i, sobretot, és també el que explica que Galceran Sacosta assegurui dos fills d'una mateixa esclava que es porten només cinc anys i que són, tots dos, joves, de vint-i-cinc i de dinou o vint anys, el primer a 50 lliures i el segon a només 25.

Ja hem fet esment indirecte de les principals procedències o, d'acord amb el llenguatge coetani, *nacions* dels esclaus: majoritàriament sarraïns (24) i sards (8).

És significatiu que sigui només entre els sarraïns -o moros, tal com els anomena, amb ben poques excepcions, la documentació³¹-, entre el grup d'esclaus absolutament dominant, que s'estableixin diferències no només de

30. I quasi sense excepció, perquè de 335 esclaus blancs i llors assegurats, 332 foren assegurats a 25 lliures i només un a 50, un a 15 i un a 10 lliures; vegeu R. SALICRÚ, *Esclaus...l'Assegurança...*, quadre 8.

31. "Sarraf" només designa els dos esclaus llors de Gaspar de Casaldàguila (curiosament els dos únics que, a més d'un moro d'Almeria, no són batejats) i, amb un ús com a clar sinònim de moro ("sarraf o moro llor"), l'esclau de Ramon de Boixadors.

color de pell, sinó també de procedència geogràfica, mostra del coneixement que se'n tenia a causa de l'àmplia oferta que n'hi havia al mercat.

Els esclaus sarraïns només són designats com a *moros*, i prou, en dues ocasions, mentre que, en canvi, trobem mostres de precisió en el cas d'un moro d'Almeria, blanc, d'un d'Alexandria o d'un de les parts de Fes. Tanmateix, el component més general de diferenciació és el del color de la pell. Més de la meitat dels vint-i-quatre sarraïns són *moros negres* i, una bona part d'aquests, són *de nació de moros de Munt de Barques*, és a dir, són esclaus procedents de la Cirenaica, lloc on desembocaven, a la costa mediterrània, les rutes caravaneres del Sudan que abastien el mercat d'or i d'esclaus negres³². Probablement eren, per tant, en el fons, esclaus procedents, majoritàriament, de l'Àfrica negra, però pel fet que vinguessin de *terra de moros* eren definits com a tals, tot i que això no tenia perquè significar, necessàriament, que realment fossin musulmans.

Poc més de la meitat dels *moros*, que constituïen una tercera part del total d'esclaus assegurats a la vegueria de Cervera, 13 de 24 o 13 de 39, eren negres; quatre moros més eren llocs, és a dir, de pell bruna però no negra, de to mulat o, tal com ho descriuen perfectament les fonts genoveses, de color olivaci; i de sarraïns blancs pròpiament dits, en canvi, només en trobem un, el d'Almeria. A voltes, però, fins i tot era difícil establir distincions a través del color de la pell, perquè trobem tant un "moro llor quasi blanc", com un "moro negre o llor fosc".

De tots aquests esclaus sarraïns, només n'hi ha tres que encara portin nom musulmà, probablement per haver estat captivats feia poc, mentre que la resta, vint-i-un, són tots batejats i, majoritàriament, amb el nom del Baptista, Joan. En canvi, entre els esclaus sards, esclaus òbviament cristians, podem apreciar sovint que els seus noms no han estat pas catalanitzats, sinó que conserven una dicció propera a la dels seus llocs d'origen i, a voltes, fins i tot amb precisions de caràcter geogràfic, com en el cas de Nicola, Serafín, Leonard de Serres o Francisco de Macomer, lloc, aquest darrer, situat al nord-oest de l'illa³³.

Tot i que els vuit esclaus sards siguin molt menys nombrosos que no pas els sarraïns, són el segon grup en consistència. Tal com observava Verlinden, la presència d'esclaus sards, que en el segle XV és quan són més nombrosos, no deixa de sorprendre, tractant-se com es tractava no només de cristians, sinó

32. Cf. CH. VERLINDEN, *L'esclavage...*, p. 361. Vegeu també, pels esclaus negres, D. SANCHO, *La esclavitud...*, pp. 228-229 i, pels sarraïns, pp. 230-231. Segons ell, durant el llarg segle que analitza dominen els esclaus tàrtars, però si observem el llistat de les pp. 243-250 podem apreciar clarament que, a mesura que ens endinsem en el segle XV, n'hi ha una davallada en benefici dels sarraïns, incloent-hi els de Munt de Barques. El predomini de tàrtars a l'inici del segle XV també el constata R. GINEBRA, *Esclavitud...*, pp. 122-123, que són seguits, a distància, pels sarraïns. Sobre els esclaus sarraïns a Barcelona, remeto, en un futur immediat i encara que faci referència al segle XIV, a l'estudi a punt de publicar de J. HERNANDO DELGADO, *La població esclava musulmana a la Barcelona del segle XIV. Els esclaus sarraïns, negres i turcs. Documents dels protocols notariaus*, que registra les referències trobades en aquesta font al llarg de tota la centúria.

33. A la curatoria del Marghine. Verlinden també esmenta, el 1412, però sense ubicar-lo, un sard anomenat Peyro, originari de Vora, *subtus locum de Macomer*; cf. CH. VERLINDEN, *L'esclavage...*, p. 332.

també de súbdits catalano-aragonesos, reduïts a servitud arran de les revoltes en contra de la Corona; però el comerç de sards era com el comerç de qualsevol altra mena d'esclaus³⁴.

Ja amb un caràcter molt més testimonial, trobem, en primer lloc, un únic esclau búlgar, Alegret. Segons Verlinden, entre els esclaus balcànics els búlgars eren, de lluny, el grup més important³⁵, de la mateixa manera que ho eren els tàrtars -dels que en tenim dos exemplars, un d'ells definit específicament com a blanc- entre els de la península de Crimea. A casa nostra, la presència dels tàrtars augmentà, sobretot, a la fi del segle XIV i a la primeria del XV³⁶, fins a esdevenir la presència dominant³⁷, però que a la nostra època ja va a la baixa³⁸, tal com demostren, d'altra banda, les dades de Cervera. Molt més interessant és el fet de trobar dos esclaus, l'un d'entre dotze i catorze anys, i blanc, l'altre d'uns dotze anys, nats a Catalunya, és a dir, nascuts ja en captivitat, mostra del que podríem considerar els fruits de la "cria d'esclaus", que també té un altre exponent en els dos fills de l'esclava mora de Galceran Sacosta, però que en aquest cas no sabem si havien nascut o no en terres catalanes.

Penso que, pel que fa als esclaus masculins, amb aquest cens de trenta-nou homes la mostra ètnica i geogràfica pot considerar-se prou significativa i representativa del mercat d'esclaus a l'entorn de 1420, si més no pel que fa a les nacions dominants. Perquè és, si més no, i de manera evident, una mostra menys aleatòria de la que ens podrien aportar les fonts notariales, entre altres coses perquè té l'avantatge que ens presenta les dades en una sola seqüència temporal i de manera completament sincrònica, cosa que, altrament, i més fora d'àrees urbanes com Barcelona, seria més difícil de poder arribar a obtenir.

Malauradament, en el cas de la vegueria de Barcelona, per bé que el llibre de comptes de la Guarda de 1425 ens permeti censar 1.150 propietaris i 1.743 esclaus mascles, cal lamentar el fet que no se n'indiqui la nació, cosa que ens impedeix conèixer l'origen de la majoria d'ells. El seu nom, especialment quan es tracta de musulmans no batejats o de sards, ens pot donar algunes pistes. Però és el pagament de la quota diferenciada, més elevada, quan es tracta d'esclaus moros barbarussos blancs i llors, considerats els de major risc de fuga, allò que ens permet saber, almenys, que aquests darrers constituïen un 23,41% dels esclaus assegurats, és a dir, gairebé una quarta part del total.

34. *Ibidem*, pp. 330-334. Vegeu també D. SANCHO, *La esclavitud...*, pp. 219-222. R. GINEBRA, *Esclavitud...*, no troba cap esclau sard; però, en canvi, sí que dóna notícia d'un captiu sard a Vic J. WEBSTER, *La manumissió d'un captiu sard pels Franciscans de Vic* (1442), dins *XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona. La Corona d'Aragona in Italia (secc. XIII-XVIII)*, vol. III, Càller, Carlo Delfino Editore, 1996, pp. 757-764.

35. CH. VERLINDEN, *L'esclavage...*, pp. 353-357. Vegeu també D. SANCHO, *La esclavitud...*, pp. 227-228, que destaca que Verlinden (*op. cit.*, p. 354) deia que no havia trobat mascles búlgars i que ell, en canvi, n'ha localitzat dos.

36. CH. VERLINDEN, *L'esclavage...*, pp. 343-347.

37. Vegeu R. GINEBRA, *Esclavitud...*, p. 112, D. SANCHO, *La esclavitud...*, pp. 225-226, i els comentaris que fem a la nota 32.

38. Vegeu el quadre de D. SANCHO, *La esclavitud...*, pp. 243-250.

I aquest és un percentatge quasi equivalent al que ens aporten, també, tres o quatre anys abans, les dades de Cervera, puix que hi trobem set moros amb tota seguretat blancs i llors (un 17,95% del total) i, a més, l'alexandri i dos altres moros que, sense especificació de color, també podrien ser-ho.

Balanç de deu anys d'assegurances i fugues a la Vegueria de Cervera

Una de les informacions presentades a Cort, el 1431, quan es féu l'auditoria de la Guarda, fou un llistat amb el nombre d'esclaus que, des de l'entrada en funcionament de la institució, el 26 de juliol de 1421, s'havien fugat i no s'havien pogut recuperar, de manera que el seu preu havia hagut de ser abonat als propietaris.

Aquest llistat ens dóna, només, el nom del propietari, el de la diputació local on havia pagat l'assegurança i el preu que li fou reintegrat, equivalent a l'estimació que havia fet de l'esclau fugat, però no ens diu ni el nom dels fugitius ni la data de la fuga o de la satisfacció del preu a l'antic amo.

Durant els deu anys de vida de la Guarda, la Generalitat va haver de pagar 327 esclaus a 308 propietaris, és a dir, una trentena per any³⁹. 192 d'aquests propietaris, a qui foren pagats 198 esclaus, eren de Barcelona o de la vegueria de Barcelona. Els altres 116, que cobraren 129 esclaus, eren de la resta del Principat⁴⁰.

Aquestes dades semblen indicar que el risc, la incidència o el percentatge de fugues reeixides era més elevada a la resta del Principat, fora de Barcelona i de la seva vegueria, que no pas a l'entorn de la gran ciutat, on probablement hi havia més vigilància⁴¹. Aquestes proporcions d'esclaus fugats i pagats no es corresponen, exactament, amb la distribució de les proporcions d'esclaus assegurats al Principat, o almenys amb les que es poden obtenir de les dades de 1431. El 1431, 1.225 de 1.759 esclaus, o un 70%, eren assegurats a la ciutat i vegueria de Barcelona i, només un 30%, ho eren a la resta de diputacions locals del Principat. Però, en canvi, dels 327 esclaus fugats i pagats, només 198 o un 60% eren de Barcelona i, la resta, 129 o un 40%, de les altres diputacions locals.

En relació amb les mateixes dades de 1431, però, els 36 esclaus assegurats a la vegueria de Cervera representaven un 2% dels que hi havia a tot Catalunya.

39. A *Cortes...*, XVII, pp. 465-467, es detallen les xifres anuals dels esclaus fugats i pagats durant els set primers anys de la Guarda i en resulten 224, amb una mitjana de 32 per any. Si el 1431 se n'havien pagat 103 més (327 en lloc de 224), segueix mantenint-se la mateixa proporció. Les fugues exitoses anaren a l'alça de 1421-22 (21) a 1424-25 (55), un any dramàtic, i després es mantingueren uniformement a l'entorn de la trentena anual, almenys fins a 1427-28. Vegeu R.SALICRÚ, *Esclaus ... L'assegurança ...*, pp. 90-93.

40. Les dades són obtingudes de *Cortes...*, XVIII, pp. 37-47, tot i que J. MIRET, *La esclavitud...*, pp. 91-103, també les publica. Vegeu R.SALICRÚ, *Esclaus...L'assegurança...* quadre 12.

41. Sobre les mesures de vigilància establertes per la Generalitat, remeto a J. MIRET, *La esclavitud...* i, de manera més genèrica, perquè incideix molt, també, en les ordinacions mallorquines, a CH. VERLINDEN, *Esclaves...*

Vegeu també R. SALICRÚ, *Esclaus ... L'assegurança...*, pp.17-64.

I, en aquest cas, sí que també foren a l'entorn d'un 2% del total d'esclaus fugats en deu anys de vida de la Guarda els que foren abonats a propietaris de la vegueria de Cervera: 7 de 327, un 2,1%, que havien fugit de 6 propietaris d'aquella diputació local.

Quatre d'aquests sis propietaris ja havien assegurat esclaus el segon semestre de 1421: Bertran de Pinell, àlies de Canelles, que havia assegurat el sard Lleonard de Serres per 50 lliures, però que, abans de 1431, o bé adquirí un altre esclau, o bé rebaixà fins a 25 lliures l'estimació d'aquest, puix que la Guarda li satisféu 25 lliures per una fuga; el jurista Guillem Tallada, que el 1421 assegurà Martí, sarraí negre o llor fosc, per 55 lliures, i a qui se li escapà i li fou abonat un esclau valorat en 25 lliures; el mercader Pere de Roqueta, que perdé un esclau assegurat per 50 lliures i que, en el seu cas, fins i tot podria ser el mateix Jordi, tàrtar i blanc, que ja havia assegurat, per aquest preu, el 1421; i el donzell Galceran Sacosta, domiciliat a Sanaüja, que també cobrà 25 lliures per la fuga d'un seu esclau. Aquest era el valor que havia donat, el 1421, a Bernat, germà i fill d'uns altres esclau i esclava també seus. Si, en aquest cas, el fugitiu hagués estat, efectivament, Bernat, el preu que pagà per aconseguir la seva llibertat fou el de la pèrdua de la família amb què fins aleshores havia tingut la sort de poder compartir sostre, un bé escàs entre la població servil i, més, fins a una edat adulta com la d'ell i del seu germà, que, el 1421, havien arribat a vint i vint-i-cinc anys al costat de la seva mare.

En canvi, els altres dos propietaris de la vegueria de Cervera que, abans de 1431, perderen esclaus (Manuel de Cardona cobrà un esclau valorat en 25 lliures i el cavaller Hug de Copons fou compensat, per la pèrdua de dos esclaus, amb 100 lliures) no els trobem pas, personalment, en els comptes de 1421. Però sí que ens hi apareixen indubtables familiars seus, cosa que no fa més que corroborar que, a diferència d'allò que succeïa en una gran ciutat com Barcelona, en l'àmbit o en el món rural català la possessió d'esclaus sí que era un privilegi a l'abast de molt pocs.

PROPIETARI	LLOC	NOM ESCLAU	NACIÓ ESCLAU	EDAT	ESTIMACIÓ	DATA PAGAMENT
Francesc Macià, de més dies	els Prats del Rei	Antoni	moro de Munt de Barques, negre	15	50	26 juliol
Bertran de Pinell, àlies de Canelles	Cervera	Lleonard de Serres	sard	18	50	26 juliol
Pere Palau, de més dies	Cervera	Joan	moro	35	60	2 agost
		Jordi	moro	25	60	2 agost
Jaume Palau	Cervera	Joan Gras	moro, negre	20-22	60	2 agost
honorable Asbert de Montorgull, donzell, domiciliat a Cervera	Cervera	Nicola	sard	15	50	2 agost
micer Antoni de Vilaplana	Cervera	Joan	moro, llor	11-12	25 ¹	2 agost
honrat Montserrat d'Avinyó, ciutadà de Barcelona, natiu i habitant de Cervera	Cervera	Alegret	búlgar	35	50	2 agost
honorable Montserrat Galceran de Sentmenat ²	Cervera, castell de Santa Fe	Antoni	sard	35-40	50	2 agost
	(?) Cervera	Joan	moro, negre	20-22	50	9 agost
Galceran de Muntclar	Cervera	Joan	alexandrí	40-45	50	3 agost

1. Tot i que el text digui cinquanta lliures, la quota pagada, expressada tant pel que fa al total anual com a la part semestral corresponent, que és la que és rebuda en el compte, corresponen a vint-i-cinc lliures; per tant, és més fàcil que l'escrivà s'equivoqués en anotar la valoració de l'esclau que no pas, dues vegades, en anotar la quota i els ingressos.

2. Paga l'assegurança i estima i valora els esclaus l'honrat Bartomeu Calders, actor i procurador seu.

honorable Ramon de Calders [pupil] ³ , senyor del castell de Pierola	Pierola	Serafin	sard	17-18	25	4 agost
honorable Guillem Tallada, jurista	Cervera	Martí	moro, negre o llor fosc	16-18	55	4 agost
honrat Pere de Roqueta, de menys dies, mercader	Cervera	Jordi	tàrtar, blanc	15-18	50	4 agost
		Joan	moro, llor	12	40	4 agost
honrat Joan Sabater	Castellfollit de Riubregós	Nicolau	moro de Munt de Barques, negre	25	50	6 agost
Guillem Asbert, de menys dies	Cervera	Bartomeu	nat a Catalunya, blanc	12-14	25	6 agost
honorable mossèn Asbert de Vilafranca, cavaller ⁴	(?) Figuerola	Nicolau	Sard	40-50	40	7 agost
honorable en Berengueret de Copons, donzell, senyor del castell de Lord ⁵	(?) Copons	Abrafim	moro d'Almeria, blanc	20	55	8 agost
honorable Gaspar de Casaldàguila ⁶	(?) Ponts	Mahoma	sarraí, llor	20	70	10 agost
		Ali	sarraí, llor	25	70	10 agost
honorable Ramon Durfort, donzell, domiciliat al lloc de Biure	Biure	Francisco de Macomer	Sard	25-26	25	11 agost

3. Paga l'assegurança i estima i valora l'esclau l'honorable Pere Galceran de Calders, senyor de la Casa del Roure, avi de Ramon, com a tutor del seu nét.
4. Paga l'assegurança i estima i valora l'esclau Guerau de Montorgull, del lloc de Figuerola, procurador d'Asbert.
5. Paga l'assegurança i estima i valora l'esclau Arnau Loteres, del lloc de Copons, procurador de Berengueret.
6. Paga l'assegurança i estima i valora els esclaus Joan Perelló, de la vila de Ponts, procurador de Gaspar.

honorable mossèn Bernat de Peramola, cavaller, senyor del lloc de Peramola ⁷	(?) Peramola - - (?) Ossó de Sió	Joan	Sard	25	30	12 agost
		Jordi	moro de Munt de Barques, negre	30	30	12 agost
honorable Jofre de Vergós, donzell, senyor de Meià	Meià	Joan	moro de les parts de Fes, negre	25-30	50	13 agost
honorable Ramon de Boixadors, donzell, senyor del castell i honor de Boixadors ⁸	Boixadors	Joan	sarraí o moro, llor, quasi blanc	18-19	50	14 agost
Bartomeu Riera	Guissona	Joan	moro de Munt de Barques, negre	25	25	14 agost
Pere d'Anglesill ⁹	Guissona	Julià	moro de Munt de Barques, negre	25-30	60	14 agost
Arnau de Vergós, senyor del lloc de Pinós	Pinós de Solsonès	Joan	moro, negre	20-23	55	14 agost
honorable Pere Gibert ¹⁰	Cardona	Tomàs	moro, llor	15	50	14 agost
honorable Francesc Cardona ¹¹	Cardona	Joan	Tàrtar	45	50	14 agost
		Joan	nat a Catalunya	12	50	14 agost
		Francesc	Sard	45	50	14 agost

7. Paga l'assegurança i estima i valora els esclaus Pere de Llobera, del lloc d'Ossó de Sió, procurador de Bernat de Peramola.

8. Paga l'assegurança i estima i valora l'esclau Miquel Adam, procurador de Ramon.

9. Paga l'assegurança Bartomeu Riera, de Guissona, però estima i valora l'esclau Arnau Comalada, procurador de Pere.

10. Paga l'assegurança i estima i valora l'esclau Mateu Comellana, notari de Cervera.

11. Paga l'assegurança i estima i valora els esclaus Mateu Comellana, notari de Cervera, procurador de Francesc.

honrat i discret Bernat Totzo, prevere, canonge de Guissona	Guissona	Pere	moro de Munt de Barques, negre	15-17	50	19 agost
Joan Veciana	Porquerisses	Miquel	moro, negre	13	50	19 agost
honorabile Galceran Sacosta, donzell, domiciliat a la vila de Sanauja ¹²	Sanauja	Antoni	fill d'una esclava mora	25	50	2 setembre
		Bernat	fill de la mateixa esclava mora	19-20	25	2 setembre
honrat Joan Llobet ¹³	Cardona	Joan	moro, negre	14-15	50	2 setembre
Simó Sala ¹⁴	Cervera	Antoni	moro, negre	20-22	55	28 setembre

12. Paga l'assegurança dels esclaus per mans de Guillem Porta, especier de Cervera.

13. L'honorabile micer Pere Ripoll, procurador, que estima i valora l'esclau, paga l'assegurança per mans de Pau Teixidor, notari de Cervera.

14. Simó Sala ha comprat aquest esclau fa pocs dies, a la ciutat de Lleida.